

लिच्छविकालीन लंखोयाःया निरन्तरता लुभुया लःफोनेगु

उपप्रा. राजनलाल (रास) जोशी

सार

लः जीवनय् मदय्क मगाः । जीवन न्ह्याकेत माःगु अन्नया नितिं नं लः हे माः । अथे खःसां प्राकृतिक रुपं वय्माःगु वा वइमखु । थुकिं यानाः छगूकथं जनजीवन हे अस्तव्यस्त जुजुं वनी । थुजोगु विकल्पहीन अवस्थाय् धार्मिक मूल्य मान्यताकथं द्योया आराधना पूजायात थाय् बी । नेपाःगालय् थुजोगु अवस्थाय् नेपाःगाः न्यंकर भुनाचोगु गुँचोकाय् वनाः लः फों वनी । थथे लः फों वन कि वा वइ धाइ । थ्व पूर्व मध्यकालनिसंया निरन्तरता खः । नेसं ४९७ य् हे नेपाः गालय् वा मवःगु इलय् खनेदुगु लः फोनेगु पद्धति थौतकं ल्यंदनि । वा मवयाः समस्या जुल धाःसा थीथी गुँचोकाय् वनाः लः फोंवनी । उकीसनं लुभुया बीभुँती (विहेबर) लागाय् वनाः लः फोंवनी । थन वनाः लः फोंवनधाःसा वा वइ धइगु दु ।

मू शब्दावली : लुभु, लःफोनेगु, लंखोयाः, बासुकी, काँयनः

१. पृष्ठभूमि

प्राकृतिक रुपं नेपाः गाः छचाखेरं गुँचोकां भुनाचोगु थाय् खः । मानव सभ्यताया विकास जुइ न्ह्यः प्राकृतिक पुखूया रुपय् ल्यनाचोगु नेपाःगाःया लः थनया गुँचोकां पनाः तय् मफय्वं तज्यानाः पिहाँवन । थनया गुँचोका वा पाखाय् मनूत चोनाचोसां नेपाःगाःया लखं निकास काय् धुंकाः बुलुहुँ थन वस्ती विकास जुल । प्राकृतिक रुपं हे लः मुनाचोगु थासय् लः सुइवं कृषि क्रान्ति वल । थनया चाय् अन्न पीम्वाय्क प्राकृतिक रुपं हे सःगु अन्नं थनचोपिं मनूतय् जीविका निर्वाह जुयाचोन । थुकिया उपज थनया बुँइ कुलिं पाले मज्यू, दोहंसा वाय्के मज्यू धइगु परम्परां थाय् काल । बुँ पालेगु धयागु धर्तियात पालेगु थें जाःगु मान्यता नेपाःगालय् अन्नया अभाव जुजुं वन । उकीसनं नेपाःगालय् मनूतय्गु ल्याः अप्वय्वं कृषि योग्य भूमिया नं म्होति जुजुं वन । छखे थनया बुँ पाले मज्यू धइगु मान्यता मेखे अन्नया अभावं समस्या बोलनेवं हे थन बलबलजुजुं (वलभद्र) यलया थसी पुलांगु मूल्य व मान्यताया अःखः जबरजस्ती बुँ पालाः कृषि ज्या न्ह्याकूगु खः । नेपाःगालय् दकले न्हापां बुँ पालाः कृषि क्रान्ति न्ह्याकूह बलबलजुजुयात थौतकं यलय् चोपिन्सं द्यःया रुपय् हनाचोगु दु । यलया तःबहालय् मूर्ति हे नीस्वनाः सम्मान यानाचोगु दु । नेपाःगालय् कृषि क्रान्ति न्ह्याकूसां थुकियात वैज्ञानिक रुपं न्ह्याकेगु ज्या धाःसा बुंगदेवं याःगु खनेदु । कामारुकामाक्ष हःम्ह बुंगदेवं नेपाःगालय् व्यवस्थित सिनाज्यायात न्ह्याकेवं थन न्हूकथं कृषि क्रान्ति न्ह्यात । बुंगदेवया आगमन लिपा दुहाँवःगु वा पीगु संस्कृतिं यानाः थन लःया आवश्यकता भन अप्वल । सिनाज्या व त्वनेगु नितिं लःया अपरिहार्यतायात महशुस यानाः लः संरक्षण व लः अनुष्ठान थें जाःगु गतिविधि नेपाःगालय् जूगु दु ।

जीवनय् मदय्क मगाःगु लःया सुरक्षाया नितिं नेपाःगाःया थीथी थासय् उकथंया हे नखःचखः व जात्रा नं न्ह्यानाचोगु दु ।

२. समस्याकथन

लः जीवनय् मदय्क मगाःगु पंचभौतिक पदार्थ खः । लः बिना जीवन जक मखु जगत नं स्थीर जुइमखु । उकिं

लःयात मात्र त्वनेगु पदार्थया रूप्य जक मखु थुक्रियात द्यःया ल्याख्य नं तयातःगु दु । थुक्रियात द्यःया कृतिकथं हे कयातःगु दु । त्वनेगु, सुचुकुचु अले बुँज्याया नितिं मदय्क मगाःगु लःया महत्व थुइकाः हे नेपाःगालय् लः संरक्षणया नितिं थी थी भूमिका म्हिताचोगु दु । उकीसनं वर्षा वा मवल धाःसा लः फोनेगु पद्धति हे थन दु । उकीसनं यल, ख्वप लागायापिन्के दुगु ज्ञानकथं प्राकृतिक रूपं वा वय्केगु नितिं लः क्षेत्र हे क्वःछिनातःगु दु । थौं उजोगु भूमिका लोमना वनाचोगु दु । थुगु चोसुती क्वय् बियाकथंया न्ह्यसःया लिसः बीगु खँय् केन्द्रत जूगु दु नेपाःगालय् वर्षाया नितिं याइगु गतिविधि छु दु ?

यलया लुभुलिसें लःया स्वापू छु दु ?

३. अध्ययनया उद्देश्य

थुगु अध्ययनया उद्देश्य कोय् बियाकथंया दु

नेपाःगालय् वर्षाया नितिं याइगु गतिविधि मालेगु जुइ

यलया लुभुलिसें लःया स्वापू न्ह्यबोय्गु जुइ ।

४. सैद्धान्तिक आधार

नेपाःगालय् अनावृष्टिया समाधान यायूत न्ह्याकाचोगु लः फोनेगु परम्परायात कयाः जनजातीय दृष्टिकोणं (Ethnographical Approach) अध्ययन यानागु दु ।

५. अध्ययनया विधि

थुगु अध्ययनया नितिं प्राथमिक स्रोतकथं सम्वद्ध विज्ञापिलिसें अन्तर्वार्ता पद्धतियात नालागु दु । द्वितीयक स्रोतया ल्याख्य थीथी प्रकाशित सामाग्रीयात बः कयागु दु । थुक्रिया नितिं ब्ए प्रणाली छ्यलागु दु ।

६. अध्ययन संगठन

नेपाःगालय् लःया व्यवस्था (१.६), लःया नितिं साधना (१.७), लुभु व लः क्षेत्र (१.८), नागया छँ (१.८.१), लःफोने बाखं (१.८.२), लः फोनेगु जात्रा (१.८.३), जातीय सहभागिता (१.८.४) व निष्कर्ष (१.९)

७. नेपाःगालय् लःया व्यवस्था

नेपाःगाःया कृषि प्रणाली वाति लख्य निर्भर जुयाचोगु दु । त्वनेगु लःया नितिं धाःसा खुसि, हिति, तुं व बुंगालय् निर्भर जुयाचोगु दु । थुकथं त्वनेगु लःया नितिं निर्भर जुयाचोगु लःया स्रोत धाःसा नेपाःगाः न्यंकरं भुनाचोगु गुँचो हे खः । वा वइबलय् नेपाःगाःया गुँचोया माध्यमं जमीन तःलय् लः वनाचोगु दु । थुकिं भूमिगत जलभण्डारय् लःया मात्रा अप्वइ । गुँचोकां हे थन आपालं खुसि न्ह्यानाचोगु दु । वाग्मति, विष्णुमति, नखु, हनुमन्ते, गोदावरी थुक्रिया दसु खः । अथे खःसां प्राकृतिक रूपं थन वा मवइगु इलय् जनजीवनय् तप्यंकरं असर लानाचोगु दु । बुँज्या हे न्ह्याके मफइगु अवस्था वइगु संभावना दु । उज्वःगु इलय् नेपाःगालय् थाय् थासय् तान्त्रिक विधिं लःया नितिं अनुष्ठान यानाचोगु दु । ताःईतक वा मवल धाःसा वा वय्केत यँय् शान्तिपुर, यलय् मंक्व (मणिगुफा)य् पुजा याइ । खोपया अनन्तलिगेश्वरया चोगु अनन्तकुण्डय् चोगु लः इयाः बासुकीयात निभालय् गंक पाइ । लः फोर्वीपं थवंथवय् ध्याचलं छ्वाकल कि वा वइ धइगु दु (श्रेष्ठ, २०६४:१४४) । अथे खःसां गुगुं इलय् उगु विधिं नं ज्या मवय्फूगु अवस्थाय् नेपाःगाः छ्वाखेरं भुनाचोगु लःया मू स्रोत गुँचोकाय् आश्रित जुयाः पूजापाठ यानाचोगु दु ।

८. लःया नितिं साधना

लः मदयूक मगाः धइगु वाःचाःपिं नेपाःगाःयापिन्सं लिच्छविकालनिसें हे लःया सुरक्षा व संरक्षण यायूत थीथी गुँचो वा खुसिं बसि तानाः (बाँध दयूकाः) देयू धःया माध्यमं लःया व्यवस्था यानातःगु दु । नगर न्यंकरं देयू धःया माध्यमं पुखू, ल्वर्हीहित, तुंगाः थें जाःगु लःया स्रोत दयूकातःगु दु । लःया नितिं व्यवस्थित व वैज्ञानिक योजना दयूकेत ताःलाःगु उगु ईया व्यवस्थाय् बुँज्या व्यवस्थित यायूत माःगु लः अर्थात वा मवल धाःसा लःया नितिं अनुष्ठान यायूगु पद्धतिया नं व्यवस्था यानातःगु दु । नेपाःया इतिहासय् दकले न्हापां नेसं ४९७ भाद्रकृष्ण त्रयोदशीखुनु पन्ती लः फोनेगु जात्रा जूगु खः (वज्राचार्य व मल्ल, १९८५: ११३) । थ्व धुंकाः नेसं ५०० लयू खोपं लः फोगु खः । उगु इलय् पुवाचा पीत तकं वा मवयूवं लः फोगु खः (वज्राचार्य व मल्ल, १९८५: ११५) । नेसं ५०४ य् नं वाः मवयूवं लः फोगु दु (वज्राचार्य व मल्ल, १९८५: ११८) । उकीसनं पन्ती व खोपं लः फोनेगु धकाः विशेष यानाः थौंकन्हय्या लुभु क्षेत्रय् लाःगु विभूति लाग्ना वा जःखः लाःगु अनन्तलिंगेश्वरयू लःया नितिं अनुष्ठान याइ । थ्व बाहेक नं नेपाः गालयू वा मवल धाःसा शान्तिपुर, यलया मंक्व वनाः जलसाधना यायूगु बाहेक फूचो, शिफुचो, चिसंखु (नगरकोट), धिनाचो वनाः लः फोनेगु चलन दु । विसं १९७६ य् ताः ईतक वा मवयूवं नेपाः गाःया छ्चाख्यरं चोगु गुँचोकायू १०० / १०० तोप मुइकूबलयू नं वा वःगु धइगु दु ।^१ थुकथं लःलिसें सम्वन्धित गुँचोकायू वनाः लः फोनेगु ज्या विसं २०७६ य् जूगु दु । विसं २०७६य् ताःईतक वा मवयूवं किपू नगामयू चोपिं धिनाचोयू वनाः लः फो वंगु खः । अथे हे, यलया जलयू (हरसिद्धि) चोपिं फूचोमाइ थायू वनाः लः फोवंगु खः ।

९. लुभु व लः क्षेत्र

नेपाःया इतिहासयू लुभुइ लिच्छविकालीन अभिलेख लुयाः मवःनि । अथे खःसां मोतीटारया नेसं २५० व नेसं ३५३ या अभिलेख लुयावःगु दु । थ्व थायू लुभु अन्तर्गत लाःगुलिं थ्व वस्ती लिच्छविकालीन खः धकाः अनुमान यायूछिं । लुभुइ लुयावःगु पाषाण युगया ल्वहंया ज्याभःया आधारयू प्यद्वः न्याद्वः दँ न्ह्यः हे थन वस्ती दयू धुंकल धकाः धायूछिं (श्रेष्ठ व जोशी, ११३३: ख) । नेपाःगालयू देयूधःया विकास मजूबलयू धःमार्फत लःया व्यवस्था यानाः व्यवस्थित थायूकथं विकास जुइ धुंकूगु लुभु वस्तीया ल्याखंजक मखु वातावरणीय रुपं नं महत्वं जाः । लिच्छविकालीन यलनिसें नरेन्द्रदेवकालीन हंसगृहद्वड अर्थात अनन्तलिंगेश्वर व पन्तीनगरतक छगू हे समरेखायू लाःगु लुभुइ स्वंगुलिं देयू (पन्ति, ख्वप व लुभु)यापिन्सं लः फोनेगु थायूकथं विकास याःगु दु । नेपाः गालयू प्राकृतिक रुपं गुँवा (जंगली वा) मसयूवं बुंगद्यःयात नेपालयू हयूगु नितिं थुगु हे लैपु छ्यःगु धइगु दु । कामारुकामाक्षयू चोमह बुंगद्यःयात भारतया दामोदर खुसिं नेपाःया कोशी खुसि सिथं-सिथं दोलखा थ्यंके हःगु व उमह द्यः खुसि सिथं हे काभ्रेया साँगा भञ्ज्याड्या लैपू जुनाः विभूती थ्यंके हःगु धइगु मान्यता दु । थुकथं खुसि सिथं सिथं हःमह बुंगद्यः यलया कुरुवादहलं स्वनिगलयू दुहाँवःगु धइगु मान्यता दु ।

वर्षा वा मवल धाःसा वा थीथी थासयू चोपिन्सं थीथीकथंया लः अनुष्ठान यानाः नं वा मवल धाःसा दकले लिपा लुभुयापिं वनाः लुभुया लामाटारयू लाःगु विभूती वनाः लः फो वनी । थ्व गोपालराजवंशावली न्ह्यथनातःगु लंखोयाःया निरन्तरताकथं कायूछिं । स्कन्दपुराणया कथं ६४ शिवलिंग अन्तर्गतया गोभ्राटेश्वर महाद्यः दुगु लुभुइ चन्द्रवत पर्वत व चक्रनेमि पर्वत वःगु लखं लुभुयात सुरक्षित यानातःगु दु । चन्द्रवत पर्वत वःगु लः

१ खँल्हाबल्हा : योगेन्द्रमान श्रेष्ठ (६८), क्षत्रपाटी येँ (२०७५ वैशाख ९)

पुण्यतमा (गोश्रृंगी)खुसि व चक्रनेमि पर्वतं वःगु लः चक्रावती खुसिया लखं थ्व थाय् पवित्र जुयाचोगु दु (योगी, २०१३: २६४) । यल लागाया लःया स्रोतकथं कयातःगु फूचोलं वःगु गोदावरी खुसि नं लुभुया पश्चिम लागा न्ह्यानाचोगु दु ।

क. नागया छँ

नागयात लःया प्रतिक वा लःया द्यःकथं काइ । गन नाग वा ताहा दइ अन लखं दुःख जुइमखु धइगु धारणा नेवाःतय् दथुइ दु । उकी पुखू, हिती, खेलय् नागं बाय् चोनेमा धकाः थाय् तोता तइ । उकीसनं नेपाःगाःया मू संरक्षक नागःकथं कयातःम्ह बासुकीया छँ हे लुभु जूगुलिं थ्व लागायात लःया लागाकथं कयातःगु दु । गुलिसिनं धाःसा बासुकी नागया छँ पन्ति नं धाय्गु याः । अथेखःसां लुभुमितय्सं बासुकी क्षेत्र (नेपाःगाः) धकाः लुभुया लामाटार विहेबरय् लाःगु वेहेबरयात हे नालाचोगु दु । थथे नागं बास याःगु थाय् जूगुलिं लुभुइ लःया गुब्सं अभाव जुइमखु धइगु मान्यता दु । थ्व थासय् मेमेपिं नागं नं दु धइगु मान्यता दु । नाग इन्हुथिन्हु जुइगु लँपूकथं कयातःगु लुभुइ ज्यापुन्हिखुनु तौदहयाम्ह कर्कोटक नागं कःनि बाली स्यंक यात्रा याइ धइगु लोकविश्वास दु ।^२ कर्कोटक नागं कःनि बाली स्यंक इन्हुथिन्हु जुयाः दुःख ब्यू थें लुभु वा पन्तियामह बासुकी नागं बुंगद्यःया हेलंगुजिलं (प्वाकलं) क्यनीगु जात्रा सोय्त थ्व हे लँपु जुयाः वनीगु इलय् नं उकथं हे बाली क्षति याइ धइगु दु । नाग इन्हुथिन्हु जुइबलय् लुभु लगायतया थासय् नागया हे बां लुइक बाली स्यनी धइगु मान्यता दु । थुकथं नागया बास जुयाचोगु थुगु थाय् लखं अभाव मज्जुगु थाय् जुयां नं नेपाःगालय् लःया अभाव जुल धाःसा लुभुं हे मू भूमिका म्हिताचोगु दु । ताः ईतक वा मवलधाःसा लुभुमितय्सं विहेवरय् लाःगु बासुकी नागया छँ अर्थात वी (नागं) भूँ (भूमि) ती (तीर्थ) । विभूँती वनाः लः फोवनी ।

ख. लःफोने बाखं

ताः ईतक नेपाःगालय् मवय्वं लुभुया विभूँती वनाः लः फोँ वंबलय् वाः वःगुलिं थ्व परम्पराया विकास जूगु खः । प्रचलित लोकबाखं कथं यँ, खोप व यलया स्थानीय मनुत वनाः बासुकी नागयाके लः फोँवंगु इलय् उम्ह नागं सुनां दकले न्हापां लुँ स्वाँ व वहस्वाँ छाय् हइ अन हे थः वने धाय्वं यँ व यलय्चोपिन्सं स्वाँ दय्केत लुँ व वह मुनाः जूगु इलय् खोपयापिन्सं बुँइ सःगु वहबु (तूया स्वाँ) व लुँबु (लैया स्वाँ) छाय् यंकल । खोपय्तय्सं वहबु व लुँबु छाय् यंकेवं वासुकी तःगु प्रस्तावकथं खोपय् लः न्ह्याय्माःगु अवस्था वल । लुँयागु वहयागु स्वाँ छाय् हय्माःगु प्रस्तावयात मेकथं हे हीकूगुलिं अनया जलचरतय्सं थ्व बेइमानी जुल धकाः न्ह्यपनेवं उगु लः खोपय् न्ह्यासें पन्ती वंगु धइगु दु । थुगु लः हे रोशीया मुहानकथं काय्गु याः ।

ग. फोनेगु जात्रा

गोपालराजवंशावली वा वय्मा धकाः कामना यानाः न्ह्याकूगु लंखोयाः थौकन्हय् अस्तित्वय् दूगु लःफोनेगु खः धकाः अनुमान याय्छिं । नेपाःगाः व थीथीथासय् चोपिन्सं वा वय्मा धकाः थीथीकथंया लः उपासना यानाः नं मवल धाःसा जक लः लुभुमितय्सं नेपाःगाःया प्रतिनिधित्व यानाः लःफोनी । असार १५ गते तक वा मवल धाःसा यलया जल्मीत फूचोय् वनाः लः फोवनी । जल्मीतय्गु कुतः नं ताःमलात धाःसा व तःधंगु एकादशी (हरिशयनी एकादशी)तक वा मवल धाःसा लुभुमितय्सं लः फोनेगु ज्याभोः न्ह्याकी । थुगु ज्याभोःया घोषणा

२ खँल्हाबल्हा : रामबहादुर श्रेष्ठ (७३), लुभु, यल । (२०७५ असार २३)

याय् धुंकाः छुं गथे जुयाः वा वल धाःसां उगु ज्याभोःयात निरन्तरता बी माः धइगु दु । थुकिया नितिं लुभुया कौयनः बिनां दुपिं स्यस्यःतय्सं विशेष भूमिका म्हितेमाः धइगु दु ।

बासुकीनागयाके लः फोनेत आषाढ शुक्ल एकादशीखुनु कौयनःतय्सं सुथ न्हापां नीचि यानाः कोय्लाछी, द्यःख्यलय् व विभूती चोम्ह बासुकी नागयात कुलिंचाय् सादुरु तयाः छाय् यंकी । थुकिया नितिं देसय् चोपिं सकलसिनं कोय्लाछि चोगु दबुली दुरु तय् हइ । दुरु छाय् धुंकाः नं सोन्हुतक नं वा मवल धाःसा सोन्हुलिपा सुथ न्हापां भगवति फल्चाय् चोनाः महालक्ष्मी गुथिया थकालि, भन्सारी, देय्छि जानाः द्यःयाथाय् बहनी मत बीगु कोःछी । मत बीगु कोःछीवं गुरुपुन्हिखुनु छैखां छप्वाः सुकुन्दा च्याकाः देसय् चोपिं द्यःपतिकं मत ब्यू वनी । द्यःयात मत बी धुंकाः वा वःसां मवःसां लः फोनेगु ज्या न्ह्याके हे माः धइगु दु(गुभाजु, ११३७: ४९)। मत ब्यूवनेत व लः फोवनेत देय्छि हे जाय्माःगुलिं धःज्या याइबलय् नेतृत्व याइम्हेसिनं देय्या थीथी थासय् वनाः नाय्खिं चोय्की । धःज्या नायः नं अय् भाजुपिं थुगुसी वा मवल । विभूती वनाः लः फो वनेमाःगु जुल । उकिं छैखां छम्ह दुजः वय्माःगु जुल धकाः नाय्खिं चोय्की । थथे दक्विसितं सुचं बीधुंकाः कन्हय्खुनु सुथनिसें ताहाफल्चाय् चोनाः छैखापतिकं ल्हापं काइ । मेमेपिं श्रद्धा दुपिन्सं नं लः फोनेगु नितिं ल्हापं बी । ल्हापं म्हय् धुंकाः उगु धेवां निखुरम्ह निम्ह दुगु, ध्वाँय्, पाःलाः, पंचरत्न आदि पूजा जोलं व समय्जोलं व्यवस्था याइ । गुरुपुन्हिं प्यन्हुलिपा (श्रावण कृष्ण चौथी) लः फोनेगु नितिं लुभुमित सकलें इवःछुनाः कोय्लाछि बासुकी छै (नागयात छक्कोठा प्यानातःगु छै) न्ह्यःने थ्यंकः वनी । कौयनःतय्सं नेतृत्व याइगु थुगु पूजाय् लः फोनेत वनीपिं कौयनः व मेमेपिं मिजंतय्सं नागपुरुषकथं धुतिचाजक हिनी, लं फी दइमखु । लः फोनेत देय्धलय् तयातःगु जःसिया लखं बासुकी द्यःछैया कःसी चोनाचोपिं कौयनः मिसातय् धुतिचाजक हिनातःपिं मिजंतय्सं लखं छ्वाकी । कःसी चोनाचोपिं नागकन्या रुपी कौयनः म्ह्याय्मस्तय्सं नं लखं छ्वाकी । थथे बासुकी छैय् चोनीपिं मिसात धाःसा कौयनः खलःयापिं म्ह्याय्मचा हे जुइमा धइगु दु ।^३

बासुकी द्यः छै न्ह्यःने थुकथं थवंथवय् लखं छ्वाके धुंकाः देय्छि हे इवःलिं विहेवरया विभूती चोम्ह वासुकीयाथाय् तक वनी । महालक्ष्मी गुथिया न्हय्म्ह नायः रोहबरय् न्ह्याइगु थुगु लःयाः (गोपालराजवंशावली लंखोयाः)या मू पूजा धाःसा कौयनःतय्सं हे जोनी । थुगु पूजाय् न्हापां कोय्हिती, तुं, बासुकी ध्वजापताका छाइ । म्वाहालि पुयाः वनीगु थुगु सांस्कृतिक यात्रा नाग वं थें हे वनी । थुगु इलय् नाग वनीगु लैपू हे जुयाः भोः छुइगु (माःहनाः) वनीबलय् लैय् लाःगु छै, पःखाः थुनाः वा इयालं दुहाँवनाः जूसां लंखोयाः (लःयाः) न्ह्याकी । मू लैपू मवसें भीरपाखां नं वनेमाःगु थुगु यात्राय् सिमा, भाः आदिं वय्फूगु समस्यायात ध्यानय् तयाः लै छ्याय् व्यवस्था यानातःपिं लुभुमितय्सं पा, चुपि आदि ज्वनाः यात्रा याइ ।

लः फोनेगु इवलय् विभूती, द्यःख्यलय् व चुन्देवी पाःलाक्क पूजा याय्माः धइगु दु । थुकिया नितिं माः हनाः वीपिं लुभुमितय्सं गुँचोकांनिसें देशय् तक सुचं बीत ह्याउंगु व तुयूगु कापःया ध्वाँय् ब्वय्की । नापं छक्वलं पाःलाक्क हा हा यानाः हाली ।^४ विसं २०५२ सालय् जूगु लः फोनेगु ज्याय् तुपः मुइकाः नं संकेत याःगु खः । थुकथं संकेत बीवं स्वम्हं बासुकी नागयाथाय् पाःलाक्क पूजा यात धाःसा वा वइ धइगु दु । देय् व जनताया भिया निं वा वय्केत याइगु थुगु पूजाय् द्यःख्यलय् चोम्ह भवैया भैलः व चुन्देवीयाथाय् नं पाःलाक्क दुगु स्याय्माः धइगु दु । थुकिया नितिं पुंतय्सं भवैतय् भैलः चोयाबी । गुकियात बौकोन्हाय् तियाः द्यःख्यलय् चोम्ह भैलः द्यःया न्ह्यःने तय्यंकी । देय्छि हे लः फोनेगु नितिं देशं पिहाँवनाचोनीगु जूगुलिं देय् व देसय् चोपिनिगु सम्पत्ति रक्षाया

३ खँल्हाबल्हा : रामेश्वर श्रेष्ठ (६७), लुभु, यल । (२०७५ असार २३)

४ खँल्हाबल्हा : चन्द्रबहादुर वज्राचार्य (६९), लुभु, यल । (२०७५ असार २३)

नितिं लुभुया न्हयम्ह थकार्लिपिन्सं देसय् दुहाँवनेगु थाय् द्यःख्यःया फल्चाय् पियाचोनी । छुं हे पंग मदय्क १० किलोमिटर मल्याक इवः छुयाः याःगु पूजा सिधय् धुंकाः गुगु लँ वंगु खः उगु हे लँ लिहाँ वय्माः धइगु दु । लिहाँ वय् न्ह्यः लः फोनेत वीपिं सकलेँ चुन्देवी चोनाः समय् नइ । द्यःयाथाय् स्याःपिं दुगुया छ्यं धाःसा महालक्ष्मी गुथियापिन्सं सीकाभू याइ ।

घ. जातीय सहभागिता

बासुकीयाके लः फोनेगु थुगु सांस्कृतिक ज्याय् लुभुया क्वँयनःतय्गु विशेष भूमिका दु । क्वँयनःतय्सं ध्वजापताका दय्केगु, दुरु लुइगु ज्यायालिसेँ बासुकी पूजाया नितिं मूपूजा नं क्वबीमाः । मिजंत धुतिचाजक हिनाः वनीगु थुगु यात्राय् मिसात धाःसा नागकन्याया रूपय् लः छ्वाकेत चोनेमाः । महालक्ष्मी गुथिया रोहबरय् न्याय्कीगु थुगु लःयाः सम्पादन याय्त क्वँयनः जाति मदय्क मगाः । स्थानीय बाखंकथं बासुकी नाग मनु रूप कयाः लुभुया ताहाफल्चाय् वयाः लः त्वंःगु इलय् क्वँयनःया म्हाय्यमचां उम्ह मनु म्हासीकेवं थुकथं क्वँयनःतय्गु मू भूमिका खनेदूगु खः । बाखंकथं ताहाफल्चाय् चोनाचोपिं (म्हिताचोपिं) मिसातय् दथ्वी वनाः लः त्वनेत धाःगु इलय् इहिपा जुइ धुंम्ह क्वँयनः मिसां मनु रूपी बासुकीयाके निपु मे खनेवं उम्ह नागयात लःया थासय् दुरु त्वंकाः धुपाँय् च्याकूबलय् नाग लय्तानाः लखं अभाव जुयाचोगु लुभुइ लः माल धाःसा फोँ वा धकाः सुवाः ब्यूसानिसेँ थुगु परम्परा सुरु जूगु धइगु दु । नागं उम्ह मिसायात आवनिसेँ क्वँयनः जातिया मिसा न्ह्याथाय् इहिपा यानाः वंसां वयागु ल्हातय् धुकूया सुरक्षार्थं ताःचा नं लाय्मा धकाः सुवाः ब्यूगु धइगु मान्यता दु ।^५

लिच्छविकालनिसेँ न्ह्यानाचोगु थुगु परम्पराय् भन्सारीं शासकया प्रतिनिधित्व याइ । देय्धःया लः समानुपातिक रूपं इनेगु, धलय् मुनाचोगु फोहर चीकेगु, स्यंल्ट्वं याय्गु यानाचोम्ह भन्सारीं विभुँती वासुकी नागयाके लः फोँवनेत चोय्केगु व ल्हापं म्हय्गु नं ज्या याइ । लिसेँ द्यःयात मत बीगु ज्याय् नं नेतृत्वकारी भूमिका म्हिती । थुकथं सांस्कृतिक रूपं न्ह्याकाचोगु थुगु ज्याय् पूजा सम्पादन याय्गु व मन्त्र ब्वनेगु ज्या वज्राचार्य यानाचोगु दु । लः फोनेत पूजा ज्वलया व्यवस्था नं गुर्जु हे याय्माः । सोगु थासय् पाःलाक्क पूजा याय्माःगु परम्परा दूगु थुगु लंखोयाः (लःफोनेगु) याय्त सोम्ह गुर्जुपिं सोथाय् चोनाः पूजा याइ । जुगीं म्वाहालि पुइ व नाय्तय्सं नाय्खिं थाइगु थुगु ज्याभोलय् चुन्देवी व भैलद्यःथाय् दुगु स्याय्गु भूमिका नाय् जातिं हे याइ । थुकिया नितिं नाय्जातिया गुथिं हे व्यवस्था यानाचोगु दु । गोतय्सं लः फोनेत माःगु सामान व द्यःखेलय् योगाम्बर द्यः कुबियाः यंकी । पुंतय्सं भ्वँतय् भैलः चोय्गु व अम्पचाय् नाग चोयाः ग्वहालि याइसा पूजाया नितिं माःगु पिचा द्यःलातय्सं बी । द्यःलातय्सं थानाब्यूगु पिचाय् बजि व मेमेगु नसाजोलं तइ ।

१०. निष्कर्ष

लिच्छविकालनिसेँ हे न्ह्यानाचोगु लंखोयाःया निरन्तरताकथं कयातःगु लःफोनेगु ज्या लोककल्याणया नितिं संचालन जुयाचोगु खनेदु । नेसं ३३९ आषाढनिसेँ भाद्रतक वा मवयाः बच्छि मनु सीगु (वज्राचार्य व मल्ल, १९८५: ८९) नेपाःगालय् सकसियां भिं जुइमा धकाः लःफोनेगु संस्कृति न्ह्याकातःगु खनेदु । थव लः फोनेगु नेपाःगालय् लःया स्रोतकथं कयातःगु न्यागू चो मध्ये दकले अप्वः प्रभावकारी चोकथं कयातःगु फूचो व उकिया मुलय् लाःगु विभुँती (विहेवर) यात केन्द्रित यानाः न्ह्याकातःगु दु । तःजाःथाय् वनाः हालेबलय् वा सुपाँय्यात अवरोध हल धाःसा वा वइ धइगु वैज्ञानिक आधारयात सांस्कृतिक रूपं थाय् बियातःगु थुगु परम्परां छेवे प्राचीन लोकज्ञानयात निरन्तरता बियातःगु दु । मेखे थुकिं सामाजिक ऐक्यवद्धता, आर्थिक समृद्धि, सामरिक सुरक्षा व

५ खँल्हाबल्हा : रामेश्वर श्रेष्ठ (६७), लुभु, यल । (२०७५ असार २३)

कृषि प्रणालीया सुरक्षाया निरति नं संगठन माः धइगु क्यनाचोगु दु ।

सन्दर्भ सामग्री

गुभाजु, चन्द्रबहादुर(११३७), लुँभूया ऐतिहासिक महत्व व लुँभू छाया धाल ? । यल : स्वयम् ।

योगी, नरहरिनाथ (सं) , विसं २०१३, हिमवत्खण्ड । काशी : गोरक्षटिल्ला

वज्राचार्य, धनवज्र व कमल पी. मल्ल (सन् १९८५) , द गोपालराजवंशावली । काठमाडौं : नेपाल रिसर्च सेन्टर ।

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर व राजनलाल (रास) जोशी (११३३), लुँभूया अभिलेख मुना । यल : नेवा: संस्कृति संरक्षण समिति, लुभु ।

श्रेष्ठ, पुरुषोत्तमलोचन (वि.सं.२०६४), अनन्तलिंगेश्वर एक सांस्कृतिक अध्ययन । भक्तपुर : अमनलोचन श्रेष्ठ ।